

RECENZIE

KISS SZEMÁN, Róbert: MAGYARORSZÁG PANASZÁTÓL SZLÁVIA PANASZÁIG. IRODALMI TANULMÁNYOK (Od žaloby Uhorska po žalobu Slávie. Literárne štúdie). Budapest : ELTE, 2007. 224 s.

Súbor štúdií z autorskej dielne maďarského literárneho vedca – slovakistu a bohemistu, ale aj prekladateľa, esejistu a pedagóga vyšiel na Katedre slovanských filológií univerzity ELTE v Budapešti ako jedna z prvých kníh série Opera Slavica Budapestinensia – Litterae Slavicae.

Už titulok a úvodné myšlienky naznačujú, že literatúra sa tu nebude prezentovať len v rovine teoretickej estetiky a suchého akademizmu, ale skôr v živých a životných kontextoch širšie chápanej kultúry a duchovných tradícií. Novým čítaním sa postupne odkrývajú aj nové súvislosti, prekračujú sa čítankovo-učebnicové šablóny a nudne opakujúce sa frázy. Možno povedať, že knihu rámcujú dvaja klasici slovenskej (slovanskej, stredoeurópskej) literatúry – Ján Kollár a Ivan Krasko – a dve autorské zásady: 1. Reflexia „novodobých národných literatúr“ (najmä slovenskej a maďarskej) v širších interetnických, areálových kontextoch (Podunajský priestor, Panónia, Uhorsko, stredná Európa, Slávia...). 2. Zdôrazňovanie „sacrum“ ako prvku či znaku literárneho textu, aj (najmä) ako širšieho a hlbšieho kultúrneho kódu, pomocou ktorého možno odkrývať nielen estetické, ale aj „životné a živé“ hodnoty.

Od „elégie k exodu“ (Ján Kollár)

Maďarská literárna história v súvislosti s J. Kollárom skúmala vždy skôr jeho životné skúsenosti, vzťahy a kontakty počas jeho tridsaťročného pôsobenia v Pešti (L. Sziklay, I. Fried, C. Gy. Kiss, L. Matús...). Štúdie v tejto publikácii presúvajú čitateľa z roviny životného profanum do roviny sacrum, kde sa rekonštruuje myšlienkový svet J. Kollára, no aj akési „protestantsko-slovanofilské mystérium“.

V prvej kapitole, ktorej názov je aj názvom celej knihy, sa načrtáva genéza básnického toposu „Querela“ (žiaľ, nárek a prosba), ktorý sa v Uhorsku zrodil ako reakcia na moháčsku katastrofu v roku 1526, ale v rozličných jazykových a tematických podobách intenzívne pretrvával až do čias národných hnutí (J. Hollý a J. Kollár / F. Kölcsey a M. Vörösmarty). Básnici smútili nad nešťastným osudom svojej krajiny (vlasti, národa – Austrie, Germánie, Panónie, Hungarie, Slávie, Bohémie, Poľonie...) a priam existenciálne prežívali tragické udalosti a nešťastia, smerujúce k poníženiu a znesväteniu kultúrneho priestoru, v ktorom žili. Do radu týchto žalospevov zaraďuje autor aj slávny Kollárov sugestívny a extatický „Předzpěv“, ktorý sa postupne stal kanonizovaným čítankovým textom, ba aj symbolickým obrazom slovanskej (slovenskej) poroby a utrpenia. V knihe čítame o naplňaní herderovskej idey slovanským duchom, aj o takmer neznámej Kollárovej latinskej študentskej básni *Nárek nad súčasnými pomermi v Uhorsku* (1812), ktorá sa postupnou mutáciou akoby zmenila na Předzpěv – dospelý a zrelý, apelatívny hlas peštianskeho evanjelického farára. Naznačujú sa tu širšie (latinsko-germánske) vplyvy, ako aj domáca (uhorsko-československá) tradícia (J. Rimay a najmä J. Jakobeus). V týchto súvislostiach R. Kiss Szemán zaujímavo interpretuje aj motív zeme, nad ktorou sa „ronia slzy“, a ktorá je „posvätná na každom kroku“. Jej symbolike prisudzuje tri kľúčové významy: prehistorická krajina a pravlast' Slovanov, krajina obývaná pokrvnými príbuznými so spoločnou tradíciou a hľadajúca svoju zjednocujúcu (slovanskú) ideu. V závere autor pripomína, že práve z idey slovanskej vzájomnosti vyrástlo slovanofilstvo, ktoré neskôr prerástlo do politického rusofilstva (s. 26).

V týchto intenciách nového čítania a problematizovania zaužívaných schém pokračuje autor aj v kapitole Odchod a zmena rolí v živote a diele Jána Kollára, kde je kľúčovým motívom práve „odchod“ alebo skôr „odchody“. Opäť sú to inšpiratívne a novátorské interpretácie, ktoré

odkrývajú celý systém „gest a kreácií“, prostredníctvom ktorých Kollár buduje obraz (slovanského) sveta. V nečakaných, ale zaujímavých súvislostiach sa tu uvažuje o knihe spomienok *Pamäti z mladších rokov života*, ktorá je podľa R. Kiss Szemána koncipovaná „ako protestantský výklad tradície sv. Augustína“ či „Bildungspríbeh“ cesty k povolaniu (poslaniu) farára (národného buditeľa). Vlastné individuálne odchody sa tak prezentujú ako transformácie prerastajúce do obrazu biblického Exodu, keď Mojžiš vyvádza svoj ľud z egyptského zajatia. Táto rozsiahla štúdia vychádza z tézy, že J. Kollár hlásal duchovnú jednotu „národnosti a nábožnosti“ a hľadal cesty jej naplnenia. Kollárov duchovný svet získava v Kiss Szemánových interpretáciách nové a hlbšie dimenzie aj tým, že texty rozličných žánrov a tematického charakteru (kázne, básne, čítankové texty pre deti) sa presúvajú do synkretickej polohy sacrum smerujúcej k duchovnej obrode slovensko-slovanského kolektívu. V ďalšej kapitole však zisťujeme, že slovanský mýtus nebol iba mystický a iracionálny, ale nadobúdaj aj vecnejšie kontúry a disponoval celou škálou čitateľných „prírodovedných“ emblémov, ktoré mali budovať skôr racionálnu štruktúru „slovanskej mytológie“. Znamená to, že aj „vizia slovanského exodu“ bola premyslená a zameraná ku konkrétnym cieľom, „stvorenia slovanského národa“, čo sa v texte dokonca nazýva „tvoriteľským aktom“, využívajúcim aj intenzívne a expanzívne metódy. Tzv. kollárovskú časť publikácie uzatvára kapitola o „textuálnych a kontextuálnych“ problémoch maďarských prekladov Předzpěvu.

Slovenské dilemy (maďarizácia – rusofilstvo, občan – národovec)

Dilemy, ktoré riešil J. Kollár, však zostávajú a pretrvávajú aj v časoch romantizmu a postromantizmu. Veď aj ďalšie generácie slovenských vzdelancov mohli prezentovať slovenskosť len v dynamických a často nejasných štruktúrach – rakúskeho monarchizmu, tradičného uhorského vlastenectva, ale aj československej jednoty a slovanskej vzájomnosti.

Práve tieto dilemy sa otvárajú aj v štúdiu Národná politika a premeny estetických paradi-

giem v slovenskej literatúre 19. storočia, prezentujúcej formovanie troch slovenských kultúrnych centier, kde sa často aj v intenciách postkollárovskej symbiózy tvorili politické i estetické koncepcie. Rovnako sa tu odvíjali neraz aj dramatické individuálne osudy a zmeny národno-kolektívnych mysliteľských paradigiem, ktoré sa spájali s postupným prehĺbujúcim sa rozpadom tradičného uhorského vlastenectva a spoločného interetnického kultúrneho vedomia. Kiss Szemán to ilustruje životným príbehom Jozefa Škultétyho, zostavovateľa antológie *Výbor z maďarskej literatúry*, ktorý však neskôr, v „druhej polovici života informoval slovenských čitateľov už len o ruskej a českej kultúre“. Tento kultúrno-spoločenský trend sa potom presúva do širších súvislostí stupňujúcej sa maďarizácie a prostredia „martinských konzervatívcov“, ktoré už bolo presiaknuté rusofilskými a protimaďarskými názormi S. H. Vajanského. Obraz dotvára a precizuje aj kapitola Ruský fenomén v slovenskom myslení a v literatúre, kde sa skúma genéza a premeny recepcie ruskej idey a literatúry v slovenskom duchovnom a literárnom živote. Prvá časť publikácie sa uzatvára v syntetizujúcej kapitole Kríza slovenského národného vedomia a obrazu národa v 20. storočí, ktorá je ambicióznym pokusom o syntézu – historiozofický a panoramatický obraz generovania slovenskej kolektívnej identity od „Kollárovho holubičieho národa až po Ballekovho holubičieho Riečana“. Myšlienky, postrehy a reflexie R. Kiss Szemána sú podnetné, ale aj diskutabilné a nie vždy dopovedané. Napríklad je otázne, či D. Tatarka osvetľuje slovenskú otázku len z „ľavicovo-čechoslovakistického“ pohľadu. Je pravda, že odmietol ľudáctvo a fundamentálny katolicizmus, že sa nadchol komunizmom, ktorý však potom radikálne odmietal, aby presadzoval najprv ideu „svetskej“ občianskej spoločnosti a neskôr aj „duchovnej“ obce božej. Jeho názory od šesťdesiatych rokov boli v ostrom protiklade s mináčovským postromanticko-proletárskym národovectvom, pričom aj z tohto svojského zauzlenia proletárskeho (inter)nacionalizmu, ateistického humanizmu a kresťanstva bez Boha mohla vzniknúť Kiss Szemánom načrtnutá „kríza“ národného vedomia Slovákov.

V záverečných kapitolách sa otvárajú otázky hľadania nových foriem „modernosti a modernity“. Zaujímavý komparatívny pohľad ponúka štúdia o premenách tzv. ľudských drám alebo filozoficko-symbolických poém, ktoré sa od čias romantizmu objavujú aj v stredoeurópskych literatúrach. Zaujímavým spôsobom sa tu interpretuje aj *Dráma sveta* Janka Kráľa v konfrontácii s textami A. Mickiewicza, Z. Krasińskiego či I. Madácha. Škoda, že sa tu pozabudlo aj na niektoré originálne diela J. Záborského (najmä *Faustiádu* a *Vstúpenie Krista do raja*), v ktorých rovnako možno odkrývať viaceré intertextuálne väzby i alúzie na „drámy sveta“ podľa Danteho či Goetheho, alebo aj naznačené teoretické problémy žánrovej otvorenosti a funkcií filozofických a náboženských systémov v textoch umeleckej literatúry.

Básnický svet I. Kraska je síce dostatočne známy, ale najmä z komparatívneho hľadiska stále inšpiratívny. Symbolizmus má svoje hĺbky, skryté zákutia a prekvapujúce miesta, ktoré Kiss Szemán sugestívne, no systematicky odhaľuje. Konštatuje, že v konfrontácii nášho básnika s Ch. Baudelaierom či E. Adym sa prejavujú výraznejšie znaky sakrálnej štylizácie (kajúcnik, pustovník...), keď lyrický subjekt vystupuje z impresionistických obrazov a vstupuje do hlbších kresťansko-existenciálnych priestorov bytia (poézie). Podobne intenzívne je prítomná aj otázka tesnej spätosti subjektu s národným kolektívom a jeho traumami, kde sa práve „maďarský“ Ady a „slovenský“ Krasko identifikujú s podobnou/rovnakou kultúrnou tradíciou.

Kniha maďarského slovakistu vo viacerých rovinách – vo vzťahoch a súvislostiach – otvára „večné“ témy slovenskej a stredoeurópskej literatúry a kultúry. Odkrýva najmä jej „duchovné princípy“ a večné univerzálne hodnoty, ktoré v minulosti prekrývali rozličné dočasné frázy a ideologické nátery. Literatúru prezentuje ako „estetizované sacrum“, v ktorom sa udržiava síce často problematická, ale v princípoch predsa viac toleranciou a empatiou naplnená kultúrna pamäť spoločného panónsko-uhorského priestoru.

Peter Káša

OLEXÁK Peter: KODIKOLÓGIA. Ružomberok : Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007. 130 s.

Práca historika Petra Olexáka je prvou slovenskou knižnou publikáciou, ktorá vytyčuje pole výskumného záujmu kodikológie – pomocnej historickej disciplíny, zaoberajúcej sa štúdiom starovekej, stredovekej a čiastočne aj humanistickej a renesančnej rukopisnej knihy. Autor v nej s vecnou i historickou erudiťou, explikačnou jasnosťou a formulačnou precíznosťou vyznačil základné pojmy, ktoré táto disciplína oficiálne alebo aspoň podľa svojho názvu jestvujúca od roku 1944 používa, resp. ktoré sa ocitajú v centre jej pozornosti.

V jednotlivých kapitolách – v časoslede nasledujúcich (v oddeleniach Krátke dejiny knihy, Najstaršie písomné materiály, Papyrus, Pergamen, Papier) alebo vytvárajúcich „tematický vejár“ (Písacie potreby, Hárok, Dierkovanie, Riadkovanie, Mise en page, Písanie, Dekorovanie, Väzba) – sa autor venuje výlučne materiálnym dejinám rukopisnej knihy a hľadiskám, z ktorých je možné nahliadať na kódexy ako na hmotné artefakty; stránka duchovná (obsahová) tu absentuje zámerne, pretože cieľom publikácie je predstaviť rukopisnú knihu výlučne zo strany mediálnej a materiálnej.

Publikáciu vhodne dopĺňa bohatý ilustračný materiál a tabuľky, takisto aj bibliografia základných (zahraničných) prác o kodikológii, ktorá sa ako akademický odbor etablovala na Slovensku práve vďaka autorovmu úsiliu (ten o nej prednáša na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku).

Keďže k materiálnej stránke rukopisných kníh nepatrí len podklad, teda základný „hmotný nosič“ (od dreva cez jednotlivé skupiny papyrusov, druhy pergamenov až po papier a jeho rôznorodé spracovania, druhy a formáty), ocitajú sa v rade pojmov potrebných pre určovanie veku a pôvodu starých rukopisov, čo je jedna z hlavných úloh kodikológie, aj pojmy súvisiace so samotným písaním (subscriptio, colofon, incipit, excipit, ex libris) a písacie techniky. Pomerne veľa priestoru venoval autor aj ďalším javom, ktoré v priebehu vekov vymizli z knižnej kultúry